

EPOS VA UNING ILMIY O'RGANILISH MUAMMOLARI.

Asadov Asadbek Murodjon o'g'li

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti magistranti

Tursunov Asadbek Umid o'g'li

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada epos tushunchasining mazmun-mohiyati, uning tarixiy ildizlari, shakllanish jarayoni hamda ilmiy o'rganilishidagi nazariy va amaliy muammolar tahlil qilinadi. Eposning janr turlari, epik asarlardagi tasvir va rivoyat unsurlari, shuningdek, xalq og'zaki ijodi bilan yozma adabiyot o'rtasidagi bog'liqlik ochib beriladi

Kalit so'zlar: epos, epik asar, rivoyat, qahramon, marosim, xalq og'zaki ijodi, roman.

Annotation: This article analyzes the essence of the concept of the epos, its historical roots, the process of its formation, as well as theoretical and practical problems in its scholarly study. The article reveals the types of epic genres, the elements of depiction and narration in epic works, and the interrelation between oral folk creativity and written literature.

Keywords: epos, epic work, narrative, hero, ritual, oral folk art, novel.

Аннотация: В данной статье анализируется сущность понятия эпоса, его исторические корни, процесс формирования, а также теоретические и практические проблемы его научного изучения. Раскрываются жанровые разновидности эпоса, элементы изображения и повествования в эпических произведениях, а также взаимосвязь устного народного творчества и письменной литературы.

Ключевые слова: эпос, эпическое произведение, повествование, герой, обряд, устное народное творчество, роман.

Epos (yun. Epos – soʻz, hikoya) – 1) badiiy adabiyot turi (lirika va drama bilan bir qatorda); 2) xalqning qahramonona oʻtmishini aks ettiruvchi asar. Epos adabiyotning uch turidan biri sifatida tafsilot tasviriga tayangan badiiy asarlar jamini anglatadi. Unda muayyan makon va zamonda kechadigan voqea-hodisalar tafsiloti, albatta, mavjud boʻladi. Eposda soʻz. yordamida oʻquvchi koʻz oʻngida real hayot manzaralariga muvofiq keladigan badiiy voqelik yaratiladi. Eposning eng asosiy belgisi voqea tasviri, bayoni boʻlgani uchun ham koʻpincha bu turdagi asarlar nasr yoʻlida yoziladi. Lekin bu hol sheʼriy shaklda bitiladigan epik asarlar borligi va boʻlishi mumkinligini inkor

etmaydi. Qandaydir voqeani aks ettirish asosiga qurilgan she'riy va nasriy asarlar eposga mansubdir. Eposda muayyan makon va zamonda muayyan shaxs yoki odamlar guruhi bilan bo'lib o'tgan biror voqea, odatda, muallif yoki hikoyachi personaj tilidan bayon etiladi. Bu hol unda bayon, tavsif va dialogning birgalikda - qorishiq holda kelishini taqozo etadi. Ayni paytda, eposda bayon, rivoyat yetakchilik qiladi. Muayyan asardagi peyzaj, portret, narsa-buyum va boshqalar tafsilotlar tasviri rivoyatni kuchaytirish, uning ta'sir darajasini oshirish, personajlar tabiatini bo'rttirib ko'rsatishga xizmat qiladi. Eposning hozirgi bosqichida borgan sari bayonning salmog'i kamayib borayotganligi kuzatilmoqda. Ertak, afsona, rivoyat, doston singari xalq og'zaki ijodi namunalari hamda ilk yozma eposlarda voqea-hodisalarni bayon etish, aytib berish katta o'rinni tutgani holda dialoglar va tafsilotlarga kam o'rin ajratilardi. Keyingi vaqtlarda esa, eposga mansub asarlarda dialog va tafsilotlarning salmog'i ortib bormoqda. Bu holni, birinchidan, eposda ifoda imkoniyatlari oshgani, ikkinchidan, inson ichki olamining noziklashib, ruhiyati murakkablashib borayotgani bilan izohlash mumkin.

Eposni ilmiy o'rganishda turli yondashuvlar shakllangan. Ushbu tadqiqot quyidagi metodologik yo'nalishlarga tayanadi:

Qiyosiy-tipologik metod – turli xalqlarning epos namunalarini o'zaro solishtirish, ularning umumiy va farqli tomonlarini aniqlash imkonini beradi. Masalan, “Alpomish” eposi bilan “Mahobhorat” yoki “Iliada” asarlari o'rtasidagi umumiy qahramonlik motivlari shu yo'sinda o'rganiladi.

Struktural metod – eposning ichki tuzilmasini, rivoyatning ketma-ketligini, motiv va obrazlar tizimini tahlil qilishga asoslanadi.

Lingvo-poetik tahlil – eposdagi badiiy til, tasviriy vositalar, qahramonlarning nutq xususiyatlarini o'rganish imkonini beradi.

Ruhiy (psixologik) tahlil – epik asarlarda inson ichki dunyosining badiiy ifodasi, ruhiy kechinmalarining tahlilini ko'zda tutadi.

Tarixiy-genetik yondashuv – eposning kelib chiqish ildizlarini, marosimlar, mifologik tasavvurlar va diniy e'tiqodlar bilan bog'liqligini ochadi.¹

Epos hajm va mazmun ko'lamiga ko'ra uch guruhga ajratiladi:

Katta epik janrlar: roman, epopeya, doston;

O'rta epik janrlar: qissa, povest;

*Kichik epik janrlar: hikoya, novella, afsona, rivoyat, esse.*²

¹ V. Anikin. Teoriya folklora. – Moskva: Nauka, 2012. – B. 65.

² Imomov K. O'zbek xalq nasri poetikasi. – Toshkent: Fan, 2008. – B. 25–26.

Shu boisdan eposni hajmga qarab emas, balki badiiy qamrov va tasvir miqyosi asosida farqlash zarur. Epos asardagi voqea-hodisalar bilan o'quvchi (tinglovchi) o'rtasida o'ziga xos

Eposda tasvirlanayotgan obrazlar tizimi katta ahamiyat kasb etadi. Obrazlar tizimi deyilganda faqat odamlargina emas, eposda tasvirlangan jonivorlar, narsa-buyumlar va tabiat hodisalari ham ko'zda tutiladi. Eposda qatnashadigan obrazlarni shartli ravishda: bosh qahramonlar, personajlar yoki qahramonlar hamda yordamchi obrazlar sifatida 3 turga bo'lish mumkin.³

Ushbu maqola — *“RAPID GROWTH OF BOGATYR IN DZHANGAR EPOS: MOTIVE FROM ANTIQUITY TO HEROICS”* (mualliflar: Evdokia Khabunova, Lubmila Dampilova, Natalia Nikolaeva, Bamba Ubushieva, Balzira Elbikova) — Qalmoq, Mo'g'ul, Buryat va Shinjon-Oyrat xalqlari eposi “Jang'ar”dagi bahodirning tez ulg'ayishi motivini tahlil qiladi.

Maqolada “tez o'sish” motivining qadimgi mifologik ildizlari va ularning epos taraqqiyotidagi o'zgarishlari, ya'ni arxaik davrdagi jismoniy kuch ifodasidan boshlab qahramonlik va ma'naviy yuksalish ramziga aylanishi jarayoni yoritilgan. Tadqiqotda “Jang'ar” eposining turli milliy versiyalarida bu motivning qanday shakllangani va qahramon obrazining qanday rivojlanganiga e'tibor qaratilgan.

Barcha milliy “Jang'ar” eposi versiyalarining qahramoni tug'ilgan paytdan boshlab sehrli kuch va qobiliyatlarga ega bo'ladi. Uning tug'ilishi muqaddas sirli holatlar bilan o'ralgan: “u osmondan tushgan dagina ayoldan tug'iladi; shunchalik kuchliki, hatto tug'ilganida o'rab qo'yilgan buqaning terisini burab yuboradi; u yagona o'g'il farzand; u vositachilik (mediativ) qobiliyatiga ega (mo'g'ulcha versiya); u olam yaralish davrida, kuchli baxt yulduzi ostida, ota-onasining yagona o'g'li sifatida tug'iladi (Shinjon-Oyrat versiyasi); u osmon tomonidan in'om etilgan, qo'lida po'lat temir bilan, qotgan qon holatida tug'iladi, baxt yulduzi ostida, oy boshida tug'iladi va yig'isi bilan o'zining kelganini bildiradi (qalmoqcha versiya)” (Xabunova, 2007).

Buryat afsonalari, asosan, “Jang'ar”ning qalmoqcha versiyasidagi bahodir Xongorning uylanishi haqidagi prozaik rivoyatlarga o'xshaydi. Unda “Zhagar Bogdo-xon kamtarin kelib chiqishli, baxtsiz Dari-xatandan tug'ilgan” (Neklyudov, 1992) deyiladi; “go'zal Dari-xatan aslzoda yetim Zhagarga hayot baxsh etgan” (Neklyudov, 1992); “u ota-onasiga lama tomonidan berilgan urila tufayli tug'ilgan” (Neklyudov, 1992).

Epos qahramoni — bahodirning mo'jizaviy kelib chiqishi uning kelgusidagi harakatlarining shiddatli bo'lishini oldindan belgilaydi. U yoshligidan tez ulg'ayadi,

³ <https://uz.wikipedia.org/wiki/Epos>

kuch-qudratga ega bo‘ladi. Bu holat uning tanlangan va o‘ziga xos qahramon ekanini, ov qilish, sevgi yo‘lida kurashish, dushman bilan jang qilish, xalqni himoya etish kabi qahramonlik ishlari uchun tayyorligini ko‘rsatadi.

“Tez o‘shish” motivining tabiati milliy eposlarda motiv evolyutsiyasini, epik rivoyatning bosqichli va boshqa xususiyatlarini yoritadi. Tadqiq etilgan versiyalar bir xil shakldagi tez o‘shish formulasiga ega:

mo‘g‘ulcha versiyada — ikki yoshli bola uch qavatli temir beshikni sindirib chiqadi;

buryatcha versiyada — bola bir kunda qo‘y terisiga sig‘maydi, ikki kunda uch qo‘yning terisiga sig‘maydi;

Shinjon-Oyrat versiyasida — u bir kunda bir qo‘y jasadini yeydi, ikki kunda ikki qo‘yning terisiga sig‘maydi, o‘n kunda o‘n qo‘y jasadini yeydi.

Qalmoq xalq ertaklarida ham bu motiv uchraydi: u har kuni beshik va o‘ralayotgan qo‘y terisiga sig‘may boradi — bir kundan yetti kungacha bu miqdor ketma-ket ortib boradi.

Epos taraqqiyoti davomida bu arxaik “tez o‘shish” motivi asta-sekin kengayib, qahramonning faqat jismoniy o‘shishi emas, balki ijtimoiy va ma‘naviy yuksalishini ham ifodalay boshlaydi. Endi bahodirning “diaper va beshikdan chiqishi” uning cheksiz imkoniyatlari va dunyoviy faoliyatga kirishishini anglatadi. Masalan, “Ayana aldart ayalgan Xongor” (“Harbiy yurishlarda shuhrat qozongan Xongor”) mo‘g‘ul afsonasida qahramon tug‘ilganidan so‘ng uchinchi kuni uch mamlakatning shaytonlarini yo‘q qiladi, yettinchi kuni esa barcha yovuz kuchlarni tor-mor etib, taxtga o‘tiradi (Zagdsuren, 1978). Bu yerda “tez o‘shish” motivi bahodirning yovuz kuchlarga qarshi kurashish qudrati bilan bog‘lanadi.

Keyingi variantlarda bu motiv mifologik dushmanlardan real insoniy raqiblarga qarshi g‘alabalarga aylanadi: mo‘g‘ulcha versiyada uch yoshida uchta mulkni, yetti yoshida yettita mulkni zabt etadi (Zhangaryn tuuls, 1968).

Demak, “tez o‘shish” motivi arxaik davrda jismoniy kuchning timsoli bo‘lgan bo‘lsa, keyinchalik u ma‘naviy, ijtimoiy va davlatparvarlik g‘oyalarini ifodalay boshlaydi. Kalmoq “Jang‘ar” eposida esa bu motiv yakuniy bosqichga yetadi — qahramon endi faqat kuch emas, balki jamiyatni quruvchi va tartib o‘rnatuvchi ideal bahodir sifatida tasvirlanadi. Qalmoq “Jang‘ar” eposidagi bahodir o‘zining kuch-qudrati va g‘ayritabiiy imkoniyatlari bilan barcha raqiblarini yengishga muvaffaq bo‘ladi. U hali ikki yoshga to‘lmasidanoq yolg‘iz yetim bo‘lib qoladi. Uch yoshida u uchta yirik qal‘aning darvozalarini sindirib, qudratli Guljxing mangas-xonni bo‘ysundiradi. To‘rt yoshida esa to‘rtta yirik qal‘aning darvozasini buzib, kuchli Derdeng Sphara mangas-xonni taslim qiladi. Besh yoshida u besh nafar yovuz shayton xonlarni yengib, o‘ziga

bo'ysundiradi. Oltinchi yoshida olti qal'a darvozasini vayron qilib, bashoratgo'y Altan Chedjini yengadi. Yettinchi yoshida esa u etti pastki mamlakatni zabt etib, o'zini "Jang'ar" deb e'lon qiladi va Nomo Tegys xonining qiziga uylanadi (Jang'ar, 1978).⁴

A.Qodiriy jahon folklori, uning epik janrlar tizimida juda qadimdan mavjud bo'lgan tasvirlash usullarini ijodiy-badiiy o'zlashtirib, salbiy personajlarning ichki va tashqi tomonlarini bir-biriga mutanosib tasvir etgan. "Jahon tarixiy romanchiligi va 'O'tkan kunlar'" faslida birinchi o'zbek romanining poetikasi, tarixiy-estetik manbalari, badiiy olami jahon tarixiy romanchiligi bilan aloqadorlikda ko'rib chiqilgan. A.Qodiriy jahon tarixiy romanchiligi yutuqlaridan yaxshi xabardor bo'lgan. Ayniqsa, ulkan san'atkor L.Tolstoyning "Urush va tinchlik" roman-epopeyasining badiiy olami, tasvir prinsiplari "O'tkan kunlar" muallifiga moziyni – "O'tkan kunlar"ni badiiy in'ikos ettirishda ma'lum darajada mahorat va namuna maktabi bo'lib xizmat qilgan. Tarixiy davrni va insonni tasvirlashda "Urush va tinchlik" hamda "O'tkan kunlar" o'rtasida muayyan aloqadorlik, mushtaraklik mavjud. L.Tolstoy va A.Qodiriy epik ijodlari orasidagi tipologik, genetik-shajaraviy aloqadorlik – ijodiy-badiiy mushtaraklik ko'p qirrali bo'lib, bir qancha alomat va belgilarni o'z ichiga oladi.

Bu hayot, moziy tasviridagi epik ko'lamdorlik, insoniyat, koinot miqyosidagi badiiy mushohada, xalq, millat tarixi, taqdiri, kelajagining ustuvor masalalari, tamoyillari, qonuniyatlarini qahramon, personajlar timsolida mujassamlashtirish, psixologik tahlilning izchilligi, teranligi, o'tishga, uning burilish nuqtalariga, tarixiy shaxslar va ulkan hodisalarga umuminsoniy qarash va ideallar asosida yondashish, ijtimoiy (davlat qurilmasi), individual (ayrim shaxsdagi) yovuzlikni inkor etish kabilarda ko'rinadi.

A.Qodiriy va atoqli shotland adibi Valter Skott epik ijodlariaro mushtaraklik ko'p qirrali va o'ziga xos xususiyatlarga ega. A.Qodiriy V.Skott tomonidan jahon adabiyotiga olib kirilgan tarixiy romaning badiiy shaklini rivojlantirdi, unga islohotchilik nuqtai nazaridan munosabatda bo'lib, uning badiiy tasvir mezonlari, prinsiplari yangi davr talab va ehtiyojlariga muvofiq yangiladi, o'zgartirdi. Shu bilan bir qatorda, jahon epik san'atida ommalashgan bu yirik badiiy shaklning yutuq va tajribalari, imkoniyatlaridan samarali foydalandi. "O'tkan kunlar", "Mehrabadan chayon"da "V.Skott romani"ga xos tarixiy davr va muhit tasviri, tarixiy ma'lumot, dalillarga asoslangan holda badiiy to'qimadan samarali foydalanish, tarixiy shaxslarga nisbatan to'qima obrazlarning ustuvorligi, syujet dinamizmi kabi poetik-badiiy

⁴ RAPID GROWTH OF BOGATYR IN DZHANGAR EPOS: MOTIVE FROM ANTIQUITY TO HEROICS

Evdokia Khabunova (a), Lubmila Dampilova (b), Natalia Nikolaeva (c), Bamba Ubushieva (d), Balzira Elbikova (e)

Corresponding author

xususiyatlar mavjud. Arab adibi J.Zaydon va A.Qodiriy romanlari o'rtasidagi aloqadorlik va o'ziga xosliklarni o'rganish alohida ahamiyatga ega. Chunki bu nazariy muammoni qiyosiy-tipologik nuqtai nazardan o'rganish adabiyotlararo, asarlararo munosabat, yaqinliklarni aniqlash bilan A.Qodiriy badiiy ijodining novatorona mohiyatini chuqurroq aniqlashga ko'maklashadi.

Epos va marosimni o'rganishda birinchi navbatda qiyosiy tipologik metodning ustuvorligini inkor etmagan holda, struktural, lingvo-poetik va ruhiy tahlil kabi ko'plab metodlarga ham suyanish lozim bo'ladi. Qiyosiy tipologik tahlilda birinchidan, marosimlarni o'zaro qiyosiy o'rganish mumkin bo'lsa, ikkinchi tomondan uni epos va eposdagi motivlar bilan muqoyasalash imkoniyati tug'iladi. Lingvo-poetik va ruhiy tahlil metodlari epos va marosim semantikasini chuqurroq yoritib berishda asosiy omil bo'ladi. Struktural metod esa epos va marosim tizimini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki arxaik epos bilan marosim strukturalari o'zaro uyg'un kelishini ko'ramiz.

Shomonning shajarasi, uning tanlanishi, homiy ruhlar ko'magida bo'lishi, o'zga dunyoga safar, yovuz ruhlar bilan jangi, o'zga qiyofaga ega bo'lishi — bu shomonlik marosimiga xos xususiyatdir. Arxaik, jumladan, «Alpomish» eposida ham shajaraga alohida urg'u berilishi, Hakimbekning tug'ilishi va doimo pirlar ko'magida bo'lishi, qahramonliklar namoyish etishi, safarga o'tlanishi, yovuzlikka (yovuz ruhlariga) qarshi kurashi, yetti yillik zindon, ya'ni ramziy o'liklik holatidan so'ng, qayta tirilib chiqib, qo'ltov qiyofasiga kirishi, struktural jihatdan shomonlik marosimi bilan aynan bir xil ekanligini ko'ramiz. Qolaversa, eposning genetik xususiyati uning janr strukturalarini o'rganish orqali ochiladi.

Marosimning eposda aks etishi haqida so'z ketar ekan, uning asosan ikki: a) maishiy turmushda o'z ijro o'rniga ega bo'lib, eposda ham badiiy aks etgan (farzandning tug'ilishi, ism qo'yish, beshikkerti qilish, atashtirib ro'mol o'ramoq, sovchi qo'ymoq, qalliq o'ynamoq va hokazo); b) maishiy turmushda ijro o'rnini unutilib, badiiy holatga ko'chgan (farzand tug'ilishidan oldin ovga chiqish, kuyovga kelin tomonidan shartlar qo'yilishi va h.k.) jihatlarini tadqiq etish lozim bo'ladi.

«Alpomish» dostonida farzandning tug'ilishi ilohiy xususiyat kashf etadi. Ilohiy tug'ilish esa folklorda yetakchi motivlardan biri bo'lib, u bir necha bosqichlardan iborat. Birinchisi, ota-onaning farzandsizlik holati. Bu bir tomondan ona urug'chilik bilan bog'liq tasavvurlarning marosim va dostonlarimiz qatlamida saqlanib qolganligidan dalolat bersa, ikkinchi tomondan doston ramziy ma'no kashf etib, parokanda elni birlashtiradigan, hokimiyatni mustahkamlovchi yangi avlod, yangi

alpning tug'ilishini anglatadi.

Qahramonga ism berilishi bilan bog'liq o'rinlar qisqa satrlarda aytilib ketgan bo'lsa-da, u doston syujetida muhim ahamiyatga ega. Doston qahramoni Hakimbek yetti yoshga to'lganda Alpinbiy bobosidan qolgan o'n to'rt botmon parli yoyni otgani uchun tug'ilish "Alpomish" deb ataladi: "Shunda barcha xaloyiqlar yig'ilib kelib aytdi: ...bu Alpomish alp bo'lsin. To'qson alpning biri bo'lib sanaga o'tdi."

Qadim marosimlarda, xususan, shomonlikda marosimdan so'ng qahramonga ikkinchi ism berilgan. Bu, birinchidan, shomonning e'ronlar tomonidan tanlanganligini va ruhiy kamolotga yetganligini bildirsa, ikkinchi tomondan, uning boshqa qiyofaga kirganligini, magik qudratga ega bo'lganligini ham ko'rsatgan. Bugungi kunda ham respublikamizning janubiy viloyatlarida ba'zan oilada o'g'il farzand tug'ilsa, uni "orqalik" ekan deb hamda ins-jins, har xil yomon ruhlardan asrash maqsadida bolaga dastlab yolg'on ism beriladi. Agar shunday qilinmasa, u xastalikka chalinishi mumkin, degan qarash mavjud. Ma'lum bir muddatdan so'ng kichik bir marosim o'tkazilib, bolaga haqiqiy ism qo'yilgan.

Tabiat faslini keksa kampir qiyofasida tasavvur qilish «Choy momo», «Sust xotin» marosimlarida o'zining yanada yorqinroq ifodasini topgan. Ma'lumki, o'lib tiriluvchi ma'budlar haqidagi ko'plab miflar mavjud. Bunday miflarga xos bo'lgan eng muhim xususiyat ularning tabiat va hosildorlik kultini o'zida mujassam etgani va ularning ko'pchiligi albatta ayol qiyofasida bo'lganidir. Har fasl almashganda esa ularga qurbonliklar qilinib, maxsus marosimlar o'tkazilgan. Qadim Misrda Osirisning o'lib-tirilishi bahor marosimlarida tomosha tariqasida ko'rsatilgan.

Germaniyada yangi nikoh qurgan kelinchaklarga o'limni ifodalovchi somondan qilingan qo'g'irchoq ko'rsatilgan. Qari kampir ko'rinishidagi "o'lim" kelinchakning ko'p farzandli bo'lishiga yordam beradi, degan tasavvur bo'lgan. Ko'pgina tadqiqotchilar o'limning hosildorlik va serfarzandlik bo'lishida ko'rsatadigan ta'siri haqida tasavvurlar nikoh marosimlarida juda barqaror ekanligini ta'kidlashadi. Shuning uchun ham, oila va mavsum marosimlarini bir-biri bilan o'zviy bog'liq ravishda o'rganilishi zarur. Zero, oila marosimlarining barcha qirralari mavsumiy marosimlarni o'rganish orqali ochiladi. Epos va marosim bir-biri bilan chambarchas bog'liq jarayon. Marosimlarning tarixiy ildizlarini yoritishda eposga murojaat etish tabiiy. Eposdagi motivlarni esa marosimlar bilan qiyosiy o'rganimizdagina ularning mazmun mohiyati yanada to'laroq ochilishi mumkin.

Xulosa: *Epos insoniyat tafakkurining eng qadimiy va barqaror badiiy shakllaridan biridir. U xalqning tarixiy xotirasi, ma'naviy dunyosi va estetik qadriyatlarini mujassamlashtiradi.*

Adabiyotlar

1. Khabunova, E., Dampilova, L., Nikolaeva, N., Ubushieva, B., & Elbikova, B. (2020). Rapid Growth of Bogatyr in Dzhanger Epos: Motive from Antiquity to Heroics. European Proceedings of Social and Behavioural Sciences, Vol. 92, pp. 835–843.
2. Аникин В. Теория фолклора. - М.: Наука, 2012, 80 с.
3. M.Joiayev. Navro'z qo'shiqlari. -T. 2007. 163 b.
4. M.Jo'rayev, O'. Tohirov. Ostonasi tillodan. -T. 2003, 78. b.
5. K.Imomov. O'zbek xalq nasri poetikasi. -T. "Fan" 2008,252 b.
6. M.Inoyatov. O'zbek xalq ijodiyoti an'analari. -T. 2010,132 b.
7. M. Jumaboyev. Bolalar adabiyoti va folklor. Darslik. -T. 2006,216 b.
8. U. Abborov. O'zbek xalq etnografiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1994. – 312 b.
9. S.Davlatov. An'ana va marosim. O'quv-uslubiy qo'llanma.-T. "Fan" 2009, 120 b.